

BİR ÇAĞDAŞ MİT ÖRNEĞİ OLARAK COVID-19'A DÖNÜK ELEKTRONİK KÜLTÜR ORTAMINDAKİ KOMPLO TEORİLERİ, SÖYLENTİLER VE İDDİALAR

CONSPIRACY THEORIES, RUMORS, AND CLAIMS REGARDING COVID-19 AS AN EXAMPLE OF CONTEMPORARY MYTH

Fatma AKIN ÇELEBİ*

ÖZ: İlkel dönemde yaşayan insan, doğadaki pek çok olayı (şimşek, deprem, sel vb.) tanrısal bir bilgi olarak tanımlar. Bunun dışında da insanın "İnsanlık nereden geldi, dünya nasıl oluştu, dünya sonsuz mu, dünyanın sonunda neler olacak?" vb. sorulara cevap ararken bulunduğu, ürettiği cevaplar vardır. Bu cevaplar arkaik insanın bilgi ihtiyacını karşılamaktaydı. Bugün çağdaş insanın bilgi ihtiyacını bilim ve teknolojinin karşıladığı gibi ilkel dönemde yaşayan insan da bu ihtiyacını tanrısal bilgi olarak tanımlayacağımız mitlerle karşılamaktaydı. Mite dair araştırmalar, bugün de çağdaş mitlerin oluşturulmaya devam ettiğini göstermektedir. Çağdaş dönem insanının mitin sunduğu ezoterik bilgiye ve güce duyduğu ihtiyaç, zamanın sınırlılıklarını aşarak sürmektedir. Günümüz mitlerinin ilgi çeken ve tam olarak kesinlik kazanmamış konularda yoğunlaştığı görülür. UFO anlatıları, Van Gölü canavarı vb. anlatılar modern mit türünden anlatılardır. Bugün medyada ve internette bilgi paylaşımı amaçlı olduğu bilinen bazı sayfalarda (ekşi sözlük, uludağ sözlük vb.) koronavirüsün laboratuvar ortamında üretildiği, süper güçlerin bir biyolojik silah olarak bu virüsü kullandığı, Tanrıya karşı gelen insanlara ceza yahut ikaz niteliğinde olduğu gibi iddialar mevcuttur. Koronavirüs hakkında ortaya atılan iddialar da bu türden mitik anlatılar olarak değerlendirilebilir. Mitin insan yaşamındaki bir boşluğu doldurmak, bir soruyu cevaplamak, davranış ideali oluşturmak gibi işlevleri koronavirüse dair ortaya atılan iddialarda da görülmektedir. Mitin olgusal dönüşümü bağlamında bu iddialar da değerlendirildiğinde bunların modern insanın ürettiği çağdaş mitler olduğu görüşü savunulabilir. Bu çalışma koronavirüsle ilgili iddiaların ve komplo teorilerinin modern mit türünden anlatılar olup olmadığını araştırmaktadır. Çalışma, elektronik kültür ortamında görülen örneklem metoduyla seçilmiş koronavirüs konulu köşe yazıları, söylenti ve iddiaların gerçekliğini değil, bu iddiaların birer modern zaman miti olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modern mit, Koronavirüs, Covid-19, dönüşüm, mitin sürekliliği, söylenti.

ABSTRACT: People living in the primitive period define many events in nature (lightning, earthquake, flood, etc.) as divine knowledge. Apart from this, the question of "Where did humanity come from, how did the world come to be, is the world eternal, what will happen at the end of the world?" etc. There are answers that he finds and produces while searching for answers to questions. These answers met the information needs of archaic people. Today, just as science and technology meet the information needs of modern people, the people living in the

* Öğr. Gör. – TED Üniversitesi Temel Bilimler Birimi / Ankara - fatma.akin2135@gmail.com
(Orcid: 0000-0003-1986-7096)

This article was checked by Turnitin.

primitive period also met this need with myths that we will define as divine knowledge. Research on myth shows that contemporary myths continue to be formed today. The need of modern people for the esoteric knowledge and power offered by myth continues beyond the limitations of time. It is seen that today's myths concentrate on interesting and uncertain subjects. UFO narratives, Lake Van monster, etc. narratives are narratives of the modern myth type. Today, in the media and on some pages that are known to share information on the internet (Ekşi Sözlük, Uludağ Dictionary, etc.), there are allegations that the corona virus was produced in a laboratory environment, that the superpowers used this virus as a biological weapon, and that it was a punishment or warning to people who defy God. Claims made about the corona virus can also be considered as such mythical narratives. The functions of myth, such as filling a gap in human life, answering a question, and creating an ideal of behavior, are also seen in the claims made about the corona virus. When these claims are evaluated in the context of the factual transformation of myth, it can be argued that these are contemporary myths produced by modern man. The study questions not the reality of the columns, rumors and claims about the coronavirus, selected by the sampling method seen in the electronic culture environment, but whether these claims can be considered as a modern time myth.

Keywords: Contemporary myth, modern myth, corona virus, Covid-19, transformation, rumor.

Giriş

21. yüzyılda insanlığın bilgiye erişim sürecinde internet, en yaygın ve en sık başvurulan kaynaklardan biri haline gelmiştir. İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte insanların haber ağları güçlenmiştir. Bununla birlikte bilgi kirliliği de ortaya çıkmıştır. Ulaşılan her bilgi teyide muhtaç hale gelmekle beraber, çağın hızını yakalayabilmek isteyen modern insan, bu bilgilerin teyidi noktasında zafiyet göstermektedir. İletişimin hızıyla orantılı bir şekilde bilgi, doğruluğu sorgulanmaksızın hızla yayılmaktadır. Bu noktada hızla yayılan ve belki de mesnetsiz olan bilgi ve haber türlerinden biri de komplo teorileridir. Asılsız söylentiler ve komplo teorisi türünden kabul edilen iddialar dezenformasyon maksadıyla öne sürülmektedir. Koronavirüs (Covid-19) salgınıyla birlikte internet ortamında bu minvaldeki söylenti ve iddiaların arttığı görülmüştür. Bu çalışma, bu iddiaların anlatım türlerinden mitin bazı işlevsel özellikleriyle ortaklık arz ettiği noktalara işaret etmektedir. Bununla birlikte bu çalışma Covid-19 ile ilgili komplo teorilerini mit bağlamında değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Mit, bu çalışmada bir tür olmaktan ziyade bir fenomen, olgu olarak değerlendirilmektedir. Zira bu çalışmanın kapsamı açısından mitin tür bazında değerlendirmesi çalışmayı amacından uzaklaştıracaktır. Çalışmanın amacı mitin tür özelliklerini belirlemek değil, koronavirüse dair komplo teorilerinin mit kapsamında değerlendirilebileceğini kanıtlamaktır.

1. Mitin Sürekliliği ve Dönüşümüne Dair

Halk bilimsel türlerin sınırlarının zaman zaman belirsizleştiği ve birbirlerine yaklaştığı görülür. Özkul Çobanoğlu da (2015: 18) bu durumu açıklarken Erken dönem halk bilimi çalışmalarının aslında düşünüldüğünün tersine, temaların ve motiflerin tür sınırlarının ötesine geçtiğini ve kolaylıkla birinden ötekine geçebildiklerini ve bunun erken dönemin hemen hemen

tema ve türü eşitleyen bakış açısını bütünüyle geçersiz kıldığını belirtir. Türlerin tam anlamıyla sınırlandırılmasına dair soruna, birçok araştırmacı da çeşitli açıklamalarla katkı sağlamıştır. Dan Ben-Amos (2014; 157), şimdiye dek hiçbir türün tam anlamıyla tanımlanmadığını belirterek konuyla ilgili görüşlerini bildirmiştir. Bu minvalde yapılan çalışmaların mit özelinde de olduğu görülmektedir. Mitin konu aldığı bazı temalar başka türlere de konu olabilmektedir. Bu durum da zaman zaman türler arasındaki benzerlikleri ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle çalışmamız, mit türünün özellikleri odağında değil, mitin dönüşümü ve modern çağda üretilen mitlere örnek olarak değerlendirilebilecek Covid-19 ile ilgili komplo teorilerini işlemek amaçındadır.

Anlatım türlerinin sınıflandırılması konusundaki bugünkü araştırmalar, mitin hangi türlerin atası olduğu ve çizgisel zaman algısı içinde bu türlerin varlığını günümüzde nasıl sürdürdüğü konularına eğilmektedir. Bu çalışmalar genel olarak mitin ilk anlatılardan biri olduğunu ifade eder. Mitlerle başlayan anlatı serüveni, destanlarla devam eder. Destanların ardından halk hikayeleri ve sonrasında da masal teorileri ortaya çıkar. Bununla birlikte efsane, masal, destan, hikâye gibi türlerin tümü mitin dönemselsel uzantıları olarak görülür. Aksi takdirde mitik dönem adında bir zaman üretilerek mit anlatıları tarihin bir noktasına sıkıştırılmış olur. Oysa günümüzde bilimsel olarak kanıtlanamayan çeşitli anlatıların çağdaş mitler olarak tanımlandığı araştırmalar vardır. Son dönemde yapılan bazı çalışmalar UFO anlatılarını, Türk Sinemasından bildiğimiz gazozuna ilaç atma hikayelerini, bir toplumdaki kültürel bellek algısını güçlendirmek için öne çıkarılan bazı figürleri (rodeo vb.) de bu tür mitik anlatılar arasında görür ve işler¹. Bu örneklerle tüm dünyayı saran ve insanlığı şu an için çaresiz kılan Covid-19 hakkında üretilen komplo teorileri de eklenebilir. koronavirüsünün laboratuvarında üretildiği, Çin'in 5G teknolojisini tüm dünyaya dayatmak için yarattığı bir yapay bir durum olduğu, koronavirüsün biyolojik bir silah olduğu ve süper güçler arasında yaşanan savaşın bir parçası olduğu iddiaları mevcuttur.

Komplo teorileri, söylentiler, doğruluğu kanıtlanmamış iddialar ile ilkel insanın bilemediğini anlamlandırması aynı mantık düzleminde ilerlemektedir. Mircea Elidea (1993: 14), miti, "ilkelin bilimi" şeklinde tanımlar. Modern insan da Covid-19 karşısında çaresiz kaldığı şu dönemde tıpkı ilkel insanlar gibi bilinmez karşısında bilimselliğe dayanmayan iddialar üretmektedir. Üretilen bu iddialar modern insanın çağdaş miti olarak değerlendirilebilir.

Mit, üretimi modern çağda da süren bir türdür. Günümüzde mitin yeni örnekleri üretilen bir tür olduğunu kanıtlamak için memolarlar, şehir efsaneleri, UFO anlatıları vb. türlerden yararlanılabilir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. (Öğüt Eker, 2015; Arslan, 2019).

Bilinmeyen karşısında duyulan belirsizlik hissi, insanı endişelendirir. Bu durumdan uzaklaşmak isteyen insan, durumu mitlerde olduğu gibi kimi zaman doğaüstü güçlerle açıklamayı seçer. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle insanın cevaplarını aradığı sorular, daha güvenilir yollarla aydınlatılmaya başlamıştır. Fakat çağdaş bilim ve teknolojinin de henüz yetersiz kaldığı bazı durumlarda modern insan, ilkelin başvurduğu mitler gibi anlatılara sığınır. Uzayda dünya dışında bir hayat olup olmadığı konusu tartışılırken gökyüzündeki bazı cisim ve ışıkları UFO şeklinde tanımlayan anlatılar giderek yaygınlaşmaktadır. Koronavirüs'ün henüz tedavisinin bulunamaması, bulaşma yolları ve kalıcı etkilerinin hala kesin bir şekilde saptanamaması da modern insanı benzer anlatılar üretmeye ve bunlara inanmaya itmiştir.

2. Türün Dönüşümü Açısından Modern Mitler

İnsanın en eski zamanlardan beri kutsal saydığı kavramlar, olaylar ve olgular olmuştur. Bu olguları açıklamak maksadıyla kurulan bağlar kimi zaman sıkı olmasa da belli inançlar ve pratikler oluşmasını sağlamıştır. Oluşan bu pratikleri açıklarken Umay Günay (1990: 10-12), insanın doğada iyi ve kötü olarak ayırdığı farklı nitelikteki “şeylerden” korunmak ya da onlara sığınmak için duyduğu ihtiyacı ileri sürer. İlkel insanın içinde yaşadığı evreni anlamlandırmak için kurduğu düşünce sisteminin temelinde büyük oranda inançlar ve kutsal bulunmaktadır. İnsan doğanın kendi içindeki döngüsünü ve düzenini keşfedip anlamlandırdığı ölçüde onunla uyumlu olabilir. İnsanın bilinmezi açıklama ve mantığa oturtma ihtiyacı evrendeki konumunu da kabullenmesini, o düzen içinde ait olduğu yeri anlamasını sağlar. Bugünkü teknoloji ile de insan hala evreni anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bir hastalığın nedenlerini ortaya koymaktan uzaydaki bir cisimi tanımlamaya kadar her şeyi açıklama gayreti buna örnek verilebilir. Bu noktada insanın çevresinde olup bitenleri anlamlandırma ihtiyacı insanlık kadar eskiye tarihlenebilir (Tural'dan akt. Çobanoğlu 2001: 11). Diğer bir deyişle ilkel insan çevresinde gelişen olayları anlamlandırmak için gözlemden yararlanırken modern insan da temelde aynı noktaya dayanan bu bilme ihtiyacını elindeki teknolojik imkanlardan yararlanarak yapar ve bulduklarını teorik bir çerçeveye yerleştirdiğine inanır (Çobanoğlu, 2001:10). Mitin bu işlevleri göz önünde bulundurulduğunda, koronavirüse dair ileri sürülen iddiaların da modern mitler olarak değerlendirilmesi mümkündür. Zira bahsi geçen iddialar, bir bilinmezi aydınlatmak, ideal bir davranış kalıbı belirlemek, Umay Günay'ın da belirttiği gibi bir “inanca sığınmak” vb. açılardan mitin insan hayatındaki işlevleri gibi işlevleri karşılamaktadır.

Mit, bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını anlatmaktadır. Mit, başlangıç zamanına bir dönüştür. Mitlerdeki kişiler özellikle başlangıçtaki o eşsiz zamanda yaptıkları ile tanınan olağanüstü varlıklardır ve mitler onların yaratıcı etkinliğini ortaya koyarak yaptıklarının kutsallığını (veya sadece olağanüstü olma özelliğini) ifşa

ederler. Netice itibariyle mitler, kutsal veya olağanüstü olan şeyin dünyaya çeşitli, kimi zamanda heyecan verici akınlarını ve müdahalelerini tasvir etmektedir (Çobanoğlu, 2001: 12). Eliade (1991:13), mite ilişkin şu ifadeleri kullanır:

“Dünyayı gerçek anlamda Kuran ve onu bugün içinde bulunduğu duruma getiren de kutsalın bu akımıdır. Dahası insan bugünkü durumunu ölümlü, cinsiyetli ve kültür sahibi bir varlık olma özelliğini mitlerde yer alan olağanüstü varlıkların nakledilen müdahalelerinden sonra almış olarak kabul edilirler.”

Mitin kutsal bir öykü olduğu kabul edilir. Mit aynı zamanda gerçek bir öyküdür. Malinowski de (1998: 101) mite dair görüşlerini şöyle açıklar:

“Yaşanan yanı sıra göz önüne alındığında mit bilimsel merak gidermeye yönelik bir açıklama değil ama bir ilk gerçeği yeniden yaşatan bir anlatıdır ve derin inanç gereksinimi, tinsel özlemleri, toplumsal türden baskı ve buyrukları, hatta birtakım pratik istekleri karşılar. İlkel uygarlıklarda mitin vazgeçilmez bir işlevi vardır. İnanışları dile getirir, belirgin kılar ve düzene koyar; ahlak ilkelerini savunur ve onları zorla kabul ettirir; rite ilişkin törenlerin etkinliğini güvence altına alır ve insanın uyuması için yarar sağlayıcı kurallar sunar. Demek ki mit, insan uygarlığının temel bir öğesidir; boş bir olaylar dizisi değildir. Tersine sürekli başvurulacak olan yaşanan bir gerçekliktir; soyut bir kuram ya da imgeler gösterisi değil, ama ilkel dinin ve pratik bilginin gerçek bir düzenlenmesidir.”

Bascom (2006: 116), mite dair görüşlerini topladığı “Nesir Anlatılarının Üç Türü” isimli makalesinde miti tanımlarken belirttiği “bilinmezlik” olgusu dikkat çekmektedir. Mit inanma ve kabul ediş tavrı yönleri ile efsane ile benzer niteliklere sahip iken zaman ve yer özellikleri ile ondan ayrılır. Burada dikkat çekici olan Bascom’un mit hakkındaki yorumudur. Bascom’a göre mit uzak geçmişte teşekkül eder. Bununla beraber yine aynı makalede yer alan diğer bir tabloya göre mit, uzak geçmişte yaşanan / yer alan konuları işleyen nesir türüdür. Örneklerini vermiş ve tarihte kalmış bir tür olarak tanımlamak, bugünkü araştırmalarla çalışmaktadır. Bascom, miti bir anlatı olarak yorumlar. Mitin tür özelliklerini kesin olarak belirlemek örneklerinin tekrar tekrar üretilen bir tür olması nedeniyle zordur. Segal de (2012: 13) bu zorluğu belirtirken mitin bir hikâye olduğu bilinen bir durumken daha geniş açıdan mit bir düşünce ve inanç yapısı olarak görülebilir. Bu noktada mitik devir, mitsel dönem gibi kavramlara değinmek gerekir. Bu kavramlar mitin varoluşsal sürecini tamamladığı ve artık yenilerinin üretilmeyeceği algısı yaratmaktadır. Gerçekte mit insanın hayatını şekillendiren bir düşünme biçimidir. Mit sadece bir öykü değil aynı zamanda düşünce ve inanç biçimidir. Koronavirüse yönelik ortaya atılan iddialar, toplumun virüs karşısındaki tutumunu belirlemek, topluma yayılması istenen belli bir düşünce biçimi oluşturmak amacıdadır. Nasıl ki erken dönemlerde oluşturulan mitler bir düşünce biçimi olarak değerlendiriliyorsa koronavirüs hakkında ileri sürülen iddialar da tıpkı mitler gibi toplumun geneline yayılmak istenen bir düşünce biçimi oluşturmayı amaçladığı şeklinde yorumlanabilir. Bu durum, eski

dönemlerde üretilen mitler ve modern mitler olarak yorumlanan söylencelerin işlev noktasındaki ortaklığını açıkça ortaya koyar.

Mit tanımları arasında dikkat çeken bir diğer tanım da Sedat Veyis Örnek'e aittir. Örnek (1988: 191), mitin efsane ilişkisine değinir. Ona göre mit, efsanenin bilimdeki karşılığıdır nasıl ve niçin sorularına açıklayıcı yanıtlar arar. Örnek'e göre mit "bilim öncesi bilim" şeklinde açıklanabilir. Örnek'in bu tanımlamasından hareketle mit, bir anlama ve anlamlandırma çabası taşır, açıklama gayesi güder. Mit üretildiği toplumun öğrenme ve açıklama ihtiyacını tatmin eder. Bu açıdan mitin fonksiyonel bir yapıda olduğu görülür. Mit ve bilimin bu noktada aynı ihtiyaca hizmet ettiği açıktır. Bilimin ilerlemesiyle ortaya çıkan veriler daha kanıtlanabilir nitelikte olsa da insanoğlu bugün hala bilimin çözüm arayışını sürdürdüğü bazı konularda mitsel anlatılar yaratmaya eğilimlidir. Koronavirüs konusu da bunlardan birisidir. Bilimin henüz her yönüyle açıklayamadığı koronavirüs, toplumda çeşitli iddiaların hızla yayılmasına neden olmuştur. Bilimin açıklayamadığı koronavirüs hakkında toplum, tıpkı erken dönem mitlerde olduğu gibi Örnek'in de ifade ettiği şekliyle "bilim öncesi bilim" yaparak bilme ihtiyacını karşılamıştır.

Mitin zaman içinde, ilk tanımlamalardan uzaklaştığı görülür. Buna örnek olarak Fuzuli Bayat'ın (2010: 11) tanımı gösterilebilir.

"Mit değerler paradigmasında dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, kısaca ifade etmek gerekirse hayatın ve olayların genelleştirilmiş bir modelidir. Anlam paradigmasına göre mit, bir düşünce tarzı, bir şuur ve bilinç nevi'dir. Şu hâlde mit, dünya hakkındaki gerçekliğin ta kendisidir ve diyalektik mantığın sonucu olarak meydana çıkar."

Bu tanım, çalışmamızın temel dayanağını da destekler niteliktedir. Tanımda, mitin sadece ilkel zamanda değil, yaşanan anın da içinde olduğu ifade edilir. Bayat, mitin bir kurmaca değil, "*bir düşünce tarzı ve bir şuur*" olduğunu belirtir. Bu noktadan bakıldığında mitin yeni örnekleriyle geçmişten bugüne varlığını sürdürmekte olduğu açıkça görülür. Mit, yeni örneklerini üretirken dönemin koşullarından etkilenir. Dönemin önemli konuları mitte de işlenir. 1950'lerden sonra UFO anlatılarındaki artış buna bir örnek olarak verilebilir. Tüm dünyada ve Türkiye'de 2019 yılının son günlerinden itibaren gündemde olan koronavirüs de modern mitler olarak sınıflayabileceğimiz türlere konu olmaktadır. Koronavirüs hakkında üretilen komplo teorileri de bu kapsamda modern insanın oluşturduğu mitlerdendir. Fuzuli Bayat'ın dışında başka pek çok araştırmacı da mitin geçmişte kalmış ve gelişimini tamamlamış bir tür olmaktan ziyade yaşanan andan beslenen bir tür olduğunu savunur. Durkheim (2005:18), mitin yaşamın kimi yönlerini dile getirdiğini belirtir. Aynı şekilde Malinowski de (1990: 87) miti yaşayan bir gerçeklik olarak değerlendirir.

Miti aynı şekilde değerlendiren araştırmacılardan biri de Azra Erhat'tır. Erhat (2011: 5), miti geçmişte oluşumunu tamamlamış bir tür olmaktan ziyade, yaşayan hatta "ölümsüzlük kazanmış bir tür" olarak

açıklar. Erhat, mythosun çağlar ve uluslararası bir nitelik kazanarak ölmezliğe kavuştuğunu bildirir.

Mite dair çalışmalar geçmişte, mitin geçmişte yaşanmış gerçekleşmiş ve son bulmuş bir durum ya da olayı konu aldığını ileri sürerken günümüz mit çalışmaları bunun aksini savunmaktadır. Günümüz çalışmaları mitin hayatın içinden, yaşanan ana dair kutsal ve heyecan verici konulara odaklandığını belirtir. Bu konuda Eliade'nin (1991: 10) şu sözleri de mit hakkındaki günümüz çalışmalarının ileri sürdüğü mitin ölmüş bir tür olmadığı ve yeni örnekler vermeyi modern çağda da sürdürdüğü görüşünü destekler niteliktedir:

“Bizim araştırmamız, öncelikle mitin “yaşayan” mit olduğu -ya da son zamana kadar bu özelliğini koruduğu- toplumlarla ilgili olacak; yaşayan mit deyişinden insan davranışı için model oluşturması ve bu yolla yaşama anlam ve değer kazandırması olgusunu anlıyoruz.”

Buradan yola çıkarak mitin bugünkü insanoğlunun davranışlarını etkileyen, yaşamına anlam veren, değer katan bir tür olduğu söylenebilir. Mitin toplum üzerindeki bu etkisi koronavirüs bağlamında da gözlemlenebilir. Koronavirüs mitleri de bilimin henüz netlik kazandıramadığı ve çözüm bulamadığı (virüsün kalıcı etkileri, bulaş yolları, aşı ve tedavi yöntemleri vb.) konularda toplumun virüs karşısındaki davranışlarını etkiler, topluma model davranışlar belirler. Koronavirüsün, şu ana kadar insanoğlunun doğaya, hayvanlara, insanlara karşı sorumsuz, taşkın ve hatalı davranışlarının, hatta günahlarının bir diyeti olarak tüm insanlığa “gönderildiğini” ileri süren iddialar olduğu gibi bu virüsün süper güçler arasındaki bir silah olarak laboratuvarında insan eliyle üretildiğini savunan anlatılar da vardır. Bunlar ve benzeri diğer görüşler mitin insan davranışı için bir model oluşturma yönünü ortaya koymaktadır. Bu noktada ilkel dönemde oluşmuş mitler ve modern dönem mitlerinin içeriğindeki benzerlikler folklor ürünlerinin değişim ve dönüşüm yönü ile açıklanabilir. İlkel insanın karşılaştığı doğa olaylarını ve başına gelenleri anlamlandırmak ve yeri geldiğinde bunlarla mücadeleyi kolaylaştırmak için mite başvurduğu tahmin edilmektedir. Çağdaş insanın modern dönem miti olarak ürettiğini kovid-19 anlatıları da aynı şekilde koronavirüse karşı belirsizliği azaltmak, mücadeleyi mümkün kılmak, virüs karşısında insanoğlunun tutumunu belirlemek gibi işlevleri olduğu söylenebilir. Farklı dönemlerde üretilmiş de olsa mit, bilinmeze bir açıklama getirme, insanın hayatını kolaylaştırma ve düzene koyma işlevlerini sürdürmektedir. Mitin bilinmezi açığa kavuşturma işlevine Robert Graves da değinir. Onun ifadesiyle (1997: v-viii) mit sorulara yanıt bulur. Mitin bu yönü, Mircea Eliade'nin “Mit, ilkelin bilimidir.” ifadesini anımsatır. Mit ve bilim, bilinmeyeni açığa kavuşturmak noktasında bir ortaklık sergiler. Modern bilimin açıklayamadığı bazı konular karşısında da modern mitler devreye girer. İnsanoğlu biliminin yeterli olmadığı konularda, durum karşısında model davranışı belirlemek, mücadeleyi kolaylaştırmak gibi maksatlarla mite başvurur.

Bilinmeyen karşısında duyulan belirsizlik hissi, endişe ve korku duygularına sebep olur. Bilinmez karşısında yapılan açıklama, insanı güvende hissettirir. Bu durum mitin psikolojik işleviyle de açıklanabilir. Ömer Tecimer (2006: 18-19) de mitin psikolojik işlevine değinirken *“Mit yaşamın akışını bütünüyle yakalaması için insana yardım eder.”* ifadelerini kullanır.

Mitin bilimin gelişmesiyle kaybolmadığı ve kültürün yaşadığı gibi günün koşullarına göre varlığını sürdürdüğü kabul görmüş bir yaklaşımdır. Bilimin gelişmesi ve toplumun ilgisinin yöneldiği konulara bağlı olarak mit de yeni gündemler edinmektedir. Öcal Oğuz da (2013: 149) bu durumu şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Kültür araştırmaları ve çağdaş dünyanın elde ettiği deneyimler göstermiştir ki, bir toplum hangi uygarlık seviyesinde bulunursa bulunsun, çevresindeki gündelik yaşantıyı ve sıradanlıkları değiştiren, insanı olağan üstü varlıklar ve unsurlarla tanıştıran gizemli bir atmosfer yaratan mitik ve ritüelistik dünyadan kopmamaktadır.”

Mit, günlük hayatta her alanda esin kaynağı olmuştur. Sanatsal aktiviteler, edebi eserler, mimariye dair çalışmalar, günlük hayattaki bazı uygulama ve ritüeller mitem köken olarak zenginleşmektedir. Aynı zamanda sosyal, siyasi ve kültürel hayattaki gelişmeler de miti etkilemektedir. Bu bağlamda bütün dünyayı saran ve insanlığı etkisi altına alan koronavirüse dair ortaya atılan iddialar da modern toplumun çağdaş mitleri arasında değerlendirilebilir. Bu durumu Karen Armstrong da (2014: 13) mitik anlatının kalıplaşmış ve tek tipleşmiş bir şekli olmadığını, şartların değişmesine bağlı olarak zamansız gerçeği açığa çıkaran öykülerin de farklı şekillerde ifade edildiğini söyleyerek açıklar.

3. Koronavirüs Virüs Hakkındaki İddialar, Komplo Teorileri, Anlatı ve Bazı İnanışlar

Çalışmanın bu bölümünde koronavirüsün Tanrı tarafından insanlığa gönderilen bir uyarı olduğu, süper güçler arasındaki savaşta kullanılmak üzere insan eliyle üretilmiş bir silah olduğu, Çin’in 5G teknolojisi dayatmak için dünyaya bilinçli olarak yaydığı bir virüs olduğu gibi iddialar çağdaş mitler bağlamında değerlendirilecektir. Günümüzde internetin bilginin yayılma hızına yaptığı katkı çok büyüktür. İnternet, artık toplumdaki kimi uygulamaların yerini alırken kimi yeni ritüel ve uygulamaların doğmasını sağlamıştır. Salgın döneminde getirilen kısıtlamalar, insanları interneti ve bu yolla ulaşılan haber ağlarını kullanmaya daha çok itmiştir. Çalışmamıza konu olan iddialar da pek çok okurun ziyaret ettiği gazeteler, bilgi ve düşünce paylaşım platformları, sosyal medya sayfalarından alınarak değerlendirilmiştir.

Bugün hem ana akım medyada hem de sosyal medyada koronavirüs, SARS, MERS vb. büyük çaplı salgınlar ile ilgili filmler, kitaplar mevcuttur.² Bu kitapların ve filmlerin kehanetlerden, tarihten de yararlanarak oluşturulmuş olduğu söylenir. Koronavirüse dair iddiaların bu denli geniş bir konu yelpazesinde olması da film, dizi sektörünün kurgusal anlamda bu vb. salgın hastalık konularına yer vermesiyle açıklanabilir. Korku filmleri arasında dünyanın sonunu işleyenler, salgın hastalıkları da konu edinirler. İletişim, eğitim, alışveriş hatta hastalıkların teşhisi gibi pek çok alanın dijitalleşmesiyle insanın dünyayı algılamasında, geleceğe dair projeksiyonlar kurmasında film ve dizi sektörünün, sosyal medyanın payı da oldukça artmıştır. Bu süreçte birçok insan koronavirüsü ve salgını izlediği filmler, okuduğu kurgusal kitaplar, sosyal medyada karşılaştığı bazı bilgiler üzerinden tanımlamış ve algılamaya çalışmıştır. Bugün salgın ve hastalık konusundaki pek çok eser, yeniden değerlendirilerek eserin içinde yer alan detaylar koronavirüs salgınıyla ilişkilendirilmektedir. Bu gibi durumlar, medyada veya internet ortamındaki koronavirüs hakkındaki iddialara itibar edilmesini ve bu iddiaların çok hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştır. Ortaya atılan iddiaların yayılmasında ulaşılan bu hız, geleceğe yönelik üretilen kehanetlerin de etkisiyle insanların zihninde hastalık mitinin etkili bir şekilde varlığını işaret etmektedir.

Bir anlatının mit olarak değerlendirilmesi için Dan Ben-Amos (2014: 363) mitin bir inanç adabı gerektirdiğini ve bunun yokluğunda aynı konunun bir masal olarak değerlendirilebileceğini ifade eder. Modern tıbbın ve bilimin koronavirüs konusunda yetersiz kalması, toplumun ortaya atılan iddialara inanmasına sebep olmuştur. Zira bu iddialara inanan insan, belirsizlik karşısındaki duyduğu endişeyi bu yolla uzaklaştırmıştır. Buradan yola çıkarak mitik algılara olan bağlılığın zaman zaman bilime olan inancın da ötesine geçtiği ileri sürülebilir.

İnsanlığın sonunu tasvir eden kehanetler, bu kehanetlerden yola çıkarak hazırlanmış filmler, diziler ve romanlar her dönemde insanların ilgisini çekmiştir. Bu konuyu işleyen sinema filmlerinin hasılat rekorları kırdığı, kitapların çok satanlar listesine girdiği bilinmektedir. Bu ilgi de insanların zihninde salgın hastalıklar konusunda mitik bir algı olduğunu göstermektedir.

Milli Gazete'nin 26 Mart 2020 tarihli sayısında yer alan Abdurrahman Sevgili tarafından yazılan "*Koronavirüs ilahi bir ikaz mıdır?*" başlıklı köşe yazısında, koronavirüsün insanlığın bugüne kadar işlediği günahlardan tövbe etmesi için Tanrı tarafından gönderilen bir ikaz olduğu, insanlığın isyanda olduğu için cezalandırıldığı iddiası ileri sürülmüştür. Bu görüşün sosyal medyada da desteklendiği görülür. Bu bakış açısı toplumun

² Konuyla ilgili bazı film ve kitaplar Contagion (2011), Outbreak (1995), 28 Days Later ve 28 Weeks Later (2003), 12 Monkeys (1995), Carriers (2009); Veba Yılı Günlüğü - Daniel Defoe, Veba - Albert Camus, Decameron - Giovanni Boccaccio, Kızıl Ölümün Maskesi, Edgar Allan Poe, Körlük - Jose Saramago.

azımsanmayacak bir kısmı tarafından da kabul edilmiştir. Adı geçen köşe yazısında Tanrı Nemrut'u bir sinekle cezalandırdığı gibi bugün de insanlığı bir virüsle cezalandırmaktadır. Yine aynı görüşe göre, tarihte de bazı toplumların Tanrının emirlerine karşı geldiği için lanetlendiği ve yok edildiği örnekleri görülür. Lut kavmi böyle bir şekilde yeryüzünden silinen kavimlerdenidir. Bu iddianın savunucuları, görüşlerini Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlere dayandırmaktadır.³

“De ki: “Yeryüzünde dolaşın da önceki milletlerin sonlarının nasıl olduğuna bakın.” Onların çoğu Allah'a ortak koşan kimselerdi.” (Rum Sûresi 42. ayet)

“İnsanların kendi işledikleri (kötülükler) sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı (kötü) sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.” (Rum Sûresi 41. ayet).

Koronavirüs salgınına tanrısal bir ikaz olduğu şeklinde değerlendiren görüş, yukarıdaki ayetlerle görüşlerini savunmaktadır. Bir görüşün güçlendirilmesi amacıyla ortak değerleri taşıyan düşünce yahut inanç sistemlerine dayandırılması, o görüşün daha fazla taraftar toplamasına ve toplum nezdinde daha inandırıcı hale gelmesine yol açmaktadır. Aynı şekilde 30.04.2020 tarihli Yeniçağ Gazetesinin “*Diyanet'ten salgın yorumu: Koronavirüs ilahi bir ikaz!*”⁴ başlıklı haberi de aynı iddiaları ileri sürmektedir. Habere göre Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı “*İslam'ın Salgın Hastalıklara Bakışı*” adlı kitapçıkta Covid-19 salgını için “*dünyanın dengesini bozan beşeriyet için ilahi bir ikaz*” ifadelerine yer verilmiştir. Habere yapılan çeşitli yorumlar da toplumun bir kısmının bu görüşü desteklediğini göstermektedir. 30.04.2020'de saat 14.54'te Titan isimli kullanıcı bahsi geçen haberin yorumlar kısmında şu ifadeleri kullanmıştır; “*Allah'a şirk koşan din tüccarlarının yüzünden.*” Bu yorum on bir okuyucu tarafından beğenilmiştir. Aynı habere İbrahim Toprakhisarlı adlı kullanıcı tarafından 30.04.2020'de saat 15.18'de şu yorum yapılmıştır:

“Evet, ben de böyle düşünüyorum. İnsanların Kirli ahlaklarını, kirli vicdanlarını gören Cenabı Allah, onu bırakıp, soygunculara, yalancılara, vicdansızlara, merhametsizlere, şeyhlere, şıhlara, krallara, parti başkanlarına tapındıklarını görerek bize uyanmamız için koronavirüs belasını gönderdi. Evinde yiyeceği olmayan insanlar orada kıvrınırken Maybach'a binip minberden din okuyanlar da cabası.”⁵

Bu yorum dört okuyucu tarafından beğenilmiştir. Habere yapılan yorumlardan biri de 30.04.2020'de saat 17.00'da “Misafir” adlı kullanıcının şu yorumudur:

“*Herkes şapkasını önüne koysun düşünsün.ilk önce evinin önünü temiz tutacaksın, sonra mahallenin pisliğinden bahsedeceksin. müslüman eğer müslümansa dosdoğru olur.*”

³ Konuyla ilgili ayrıca bk. (URL-1)

⁴ Konuyla ilgili ayrıca bk. (URL-2)

⁵ Alıntılarda yorum sahiplerinin imlaya ve noktalamaya dönük tasarrufları korunmuştur.

Video paylaşımları yapılan sosyal medya platformu YouTube’da da Koronavirüsün ilahî bir ikaz olduğu konusundaki paylaşımlar dikkat çekmektedir. “*Sorularla İslamiyet*” isimli 57600 aboneli kanalda 10.04.2020 tarihinde yayınlanan “*Koronavirüsü Allah tarafından Çin’e verilmiş ilahi ikaz mıdır?*” başlıklı video 1341 defa görüntülenmiştir.⁶

Dan Ben-Amos’un ifadesinde de olduğu gibi bir anlatının mit olarak tanımlanabilmesi için inanç adabı içermesi beklenir. Bir anlatının inanç adabı barındırması, insan hayatını belirsizliklerden arındırarak kolaylaştırması, sorulara cevaplar vermesi gibi işlevleri onun mitik bir anlatı olarak değerlendirilmesini sağlar. Kur’an-ı Kerim’deki ayetlerle ilişkilendirilerek desteklenen bu görüş, insanlığın salgın ve hastalığa bakışı konusunda mitik algının olduğunu göstermektedir.

Koronavirüsün bir tür ceza olduğu görüşü semavi dinlerle ilişkilendirilmeksizin başka bir kesim tarafından da desteklenmektedir. Bu virüsün insanoğlunun bugüne kadar doğaya verdiği zararların diyeti olarak tüm insanlığı aylardır evlerine hapsedtiği görüşü yaygındır. Sosyal medyada hava kirliliğinin, denizlere ve nehirlere bırakılan atıkların azalmasıyla doğanın kendini yenilemeye başladığına dair görsellerin paylaşılması da bu duruma örnektir. Bu görseller, “Doğa kendisinden çalınanı geri alıyor.” minvalinde notlarla paylaşılmaktadır. Karayolu trafiğinde araçların gaz salınımının azalması, deniz ve kanallardaki trafiğin azalması çevre kirliliğinin en önemli göstergelerinden kabul edilen karbon monoksit emisyonlarında belirgin bir azalma sağlamıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerinde azot dioksit ve karbon dioksit seviyelerinde önemli ölçüde düşüşler tespit edilmiştir.⁷ Nüfusun evlerine kapanmasıyla, şehir merkezlerinde salgın öncesi insan kalabalıklarının görüldüğü yollar, parklar, meydanlar vb. alanlarda hayvanların bulunduğu fotoğraflar da sosyal medyada paylaşılmıştır. Salgından kaçmaya çalışan insanların boşalttığı meydanlarda pek çok yabancı ya da bölgeye özgü türlerde hayvan görüntülenmiştir. Bu gibi gelişmeleri doğaya karşı sorumsuz davranan insanın koronavirüsle cezalandırılıp evlere kapanmasıyla açıklayan görüş de aynı şekilde mitik bir anlatı olarak değerlendirilebilir. Mitik anlatılar, doğayı anlamlandırmada insanoğluna bir sebep-sonuç düzlemi oluşturmaktadır. Salgın nedeniyle hayatın adeta durma noktasına geldiği bu dönemde insanoğlu, bu duruma nasıl geldiğini açıklamak için bir özeleştiri geliştirerek doğaya karşı sorumsuz davranışlarının bedelini bu salgınla ödediğini ileri süren anlatılar ortaya atmıştır. Mitsel anlatılar, insanın hayatını düzene sokmak ve belirsizlik durumunu kaldırmak noktasında işlevseldir. Mitik anlatılarda, bilimin cevap veremediği soruların cevaplandığı bilinmektedir. İlkel insanın bilim ve teknolojik imkanlarının açıklayamadığı deprem, şimşek, yıldırım gibi doğa olayları Tanrının insanlara kızdığı ve onları

⁶ Konuyla ilgili ayrıca bk. (URL-3)

⁷ Konuyla ilgili ayrıca bk. (URL-4)

cezalandırıldığıyla açıklanmaya çalışılmıştı. Bugünkü bilim ve teknolojinin de henüz tam anlamıyla açıklayamadığı koronavirüs de aynı mantık ile açıklanmaktadır. Dünyanın sonunun gelişile ilgili mitlerden yola çıkarak koronavirüsün bir çeşit ikaz olduğu kanaatine varılmaktadır. Tufan mitlerinde olduğu gibi insanların yoldan çıkmaları başlarına türlü felaketler getirmektedir. Koronavirüs için ortaya atılan iddialar da aynı şekilde doğaya zarar vermeleri ya da Tanrının kurallarına itaat etmemeleri yahut da başkaldırmaları neticesinde cezalandırılacağı görüşüyle eskatoloji mitlerine benzerlik gösterir. Tufan mitlerinin dışında yangınlar, depremler, salgın hastalıklar ve gibi felaketlerle insanlığın sonunu anlatan mitler de eskatoloji mitlerindedir (Eliade, 1993: 57). Eliade'nin bu tanımı, koronavirüs hakkında ortaya atılan iddiaların da işlediği tema bakımından değerlendirildiğinde birer çağdaş mit olarak yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

Koronavirüsle ilgili iddialardan biri de günümüz süper güçleri arasındaki savaşta kullanılmak üzere bir silah olarak laboratuvarda üretildiği iddiasıdır. Koronavirüsün Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkıp hızla önce tüm ülkeyi sonra da tüm dünyayı sarması insanlığı paniğe sürüklemiştir. Bu denli hızlı yayılan ve öldürücü olan virüs karşısında bilimin de teşhis, tanı, tedavi ve kalıcı etkileri gibi konularda kesin açıklamalarda bulunamaması insanların bu konu hakkında farklı tahminler yürütüp iddialar ortaya atmasına yol açmıştır. Bu iddialardan biri de Nobel ödüllü Fransız virolog Montagnier'in yeni tip koronavirüsün (SARS-CoV-2) laboratuvarda üretildiği iddiasıdır. Araştırmacı, savını açıklarken ihtimallere değiniyor ve koronavirüsün bazı virüslerle olan benzerliklerine işaret ediyor olsa da bu görüş kısa sürede yayılmıştır. Bu teori, toplumda büyük bir kesimi de ikna ederek geniş yankı uyandırmıştır. Türkiye'de sıklıkla ziyaret edilen sitelerden biri olduğu bilinen Ekşi Sözlük'te de konuya dair çeşitli başlıklar açılmış ve yazarlar tarafından pek çok yorum yazılmıştır. *"Nobel'li Viroloğ'un Corona Üretildi İddiası; Corona Virüs İle İlgili Saklanan Gerçek; Koronavirüs Laboratuvarda mı Üretildi; Covid-19'un Laboratuvarda Üretilme İhtimali; Covid-19'un Laboratuvarda Üretildiği Gerçeği"*⁸ başlıkları konunun ne denli ilgi gördüğünü açıklamaktadır. Bu iddianın çeşitli varyantları da bulunmaktadır. Koronavirüsün Çin'de yarasalar üzerinde çalışan bir laboratuvardan sızdığı ya da Wuhan kentindeki Wuhan Viroloji Enstitüsü'nden yayılmış olabileceği iddiaları da ortaya atılmıştır. İddiaların biri de Çin'de biyolojik silah geliştirilen askeri laboratuvarlardan birinin koronavirüs pandemisinin müsebbibi olduğu yönündedir⁹.

Bu iddiaların tümünün ortak noktası, bir bilinmezlik sebebiyle ortaya atılmış olmasıdır. Geleneksel mitik anlatılar da üretildiği toplumlarda bir soruyu cevaplar, toplum yaşamını kolaylaştırır ve bir amaca hizmet eder.

⁸ Konuyla ilgili ayrıca bk. (URL-5)

⁹ Konuyla ilgili ayrıca bk. (URI-6)

Koronavirüsün nasıl ortaya çıktığı, nasıl yayıldığı, kalıcı etkilerinin ne olduğu ve mutasyona uğrayıp uğramadığı soruları çağın bilim ve teknolojisi ile cevaplanamadığı için, bu sorular mitin olgusal dönüşümü ile açıklanabilecek bu iddiaları doğurur. Bilinmezlik karşısında nasıl bir davranış sergileyeceğini bilemeyen toplum, bu modern mitler sayesinde yaşamı kendine kolaylaştırmış olur.

Sonuç

Gelenek ve modernizmin bir arada olamayacağı inancı, pek çok alan gibi anlatı türlerini de etkilemiştir. Geçmişte oluşmuş ve örneklerini vermiş türlerin bugünün şartlarıyla uyumlanarak yeni örnekler vermesi halk bilimi araştırmacılarının da ilgisini çeken bir konudur. Bugün araştırmacılar, türlerin bağlamla birlikte gelişip dönüşerek örneklerini vermeye devam ettiği konusunda uzlaşmışlardır. UFO anlatıları, Van gölü canavarı hikayeleri, Türk sinemasının etkisiyle oluşan gazozuna ilaç atma hikayeleri gibi bugün çağdaş mitler olarak görülmektedir. Koronavirüsün tüm dünyada yarattığı korku ve panik de bu konu hakkında pek çok iddianın ortaya atılmasına neden olmuştur. Günümüz teknoloji ve biliminin bu konuda yetersiz kaldığı görüldükçe bu iddialara ilgi artmış ve her mecrada hızla yayılmıştır. Medya ve sosyal medyanın gücü ile bu iddialar kendilerine büyük oranda taraftar toplamıştır. Bu iddialar, topluma davranış ideali sunma, belirsizlikleri ortadan kaldırma gibi işlevleriyle mitte önemli benzerlikler göstermektedir. Çalışmamız, mit türünün geçmişte oluşup kaybolmadığı bugün de çağdaş örneklerini sunmaya devam ettiği düsturundan yola çıkarak koronavirüs hakkında ortaya atılan iddiaları da birer çağdaş mit olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Bugün yapılan çalışmalar, mit türünün olgusal dönüşümünün pek araştırmacı tarafından da kabul edildiğini göstermektedir. Bu çalışma da koronavirüs salgını hakkında ortaya atılan iddiaların mitte ortak işlevler taşıdığını da gerekçe göstererek, bu tür iddiaların modern mit örneklerinden biri olarak değerlendirilebileceğini ortaya koymaktadır.

Çalışmanın mit türünün tanımı ve işlevine dair ortaya koyduğu veriler, toplumun mitik anlatılara ne gibi anlamlar yüklediğini, mitin insan hayatındaki sorunlar karşısında nasıl sorun çözücü işlevler kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda, koronavirüse dair ileri sürülen iddialar da insanların salgınla gelişen yeni yaşam düzenine adaptasyonu, yaşamda karşısına çıkan ve aşılması gereken bir engel olarak koronavirüsü anlama ve bir sebep-sonuç düzleminde değerlendirebilme konularında mitte aynı işlevleri göstermiştir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Armstrong, K. (2014). *Mitlerin kısa tarihi*. (Çev.: D. Şendil), İstanbul: Alfa.
- Arslan, E. (2019) *Günümüz kent toplumunda mitin dönüşümü ve sürekliliği: Ufo mitleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

- Bascom, R. W. (2006). Folklorun biçimleri: Nesir anlatılar. (Çev.: R. N. Aktaş vd.), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*. (hzl. M. Ö. Oğuz vd.), 3. b., 113-132, Ankara: Geleneksel.
- Bayat, F. (2010). *Mitolojiye giriş*. İstanbul: Ötüken.
- Ben-Amos, D. (2014). Halk bilimi öğreniminde tür kavramının konumu. (Çev.: M. Kurtuluş). *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 4*, (hzl. M. Ö. Oğuz vd.), Ankara: Geleneksel.
- Çobanoğlu, Ö. (2001). *Türk dünyası edebiyat tarihi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*. (Çev.: F. Aydın) İstanbul: Ataç.
- Eliade, M. (1991). *Mitlerin özellikleri*. (Çev.: Sema Rifat), İstanbul: Simavi.
- Erhat, A. (2011). *Mitoloji sözlüğü*. 12. b., İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Graves, R. (1997). Introduction. *The Larousse Encyclopedia of Mythology*, V-VIII, London: Chancellor Press,
- Günay, U. (1990). Ritüeller ve Hıdırellez. *Millî Kültür*, S. 72,10-12
- Kur'an-ı Kerim (2000) Elmalılı Hamdi Yazır, Diyanet.
- Malinowski B. (1990). *Büyük, bilim ve din*. (Çev.: S. Özkal), İstanbul: Kabalıcı.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel toplum*. (Çev.: H. portakal), Ankara: Öteki.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Küreselleşme ve uygulamalı halk bilimi*. 2. b., Ankara: Akçağ.
- Öğüt Eker, G. (2015). Bir modern dönem miti: Amerikan kültürel belleğinde rodeo ve baş aktörü kovboy. *Millî Folklor*, S. 107.
- Örnek, S. V. (1988). *100 soruda ilkelerde din büyü sanat efsane*. İstanbul: Gerçek.
- Segal A. R. (2012) *Mit*. (Çev.: N. Öрге), Ankara: Dost Kitapevi.
- Tecimer, Ö. (2006). *Sinema modern mitoloji*. İstanbul: Plan B.

Elektronik Kaynaklar

- Yılmaz, Sait (2020) "COVID-19'u kim üretti? Aşısı ne zaman bulunacak?" <http://ankaenstitusu.com/covid-19u-kim-uretti-asisi-ne-zaman-bulunacak/> (erişim 16.06.2020)
- URL-1: <https://www.milligazete.com.tr/makale/4108973/abdurrahman-sevgili/koronavirüs-ilahi-bir-ikaz-midir#> (Erişim: 16.06.2020)
- URL-2: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/diyanetten-salgin-yorumu-korona-virüs-virus-ilahi-bir-ikaz-277199h.htm> (23.06.2020)
- URL-3: <https://www.youtube.com/watch?v=uXAE79dyq1c> (Erişim: 16.06.2020)
- URL-4: <https://www.milliyet.com.tr/gundem/doga-kontrolu-geri-aliyor-6180964> (Erişim: 16.06.2020)
- URL-5: <https://eksisozluk.com/koronavirüs-virus-laboratuvar-da-mi-uretildi--6484072> (Erişim: 16.06.2020)
- URL-6: <https://www.dw.com/tr/koronavirüs-vir%C3%BCs-ger%C3%A7ekten-%C3%A7indeki-bir-laboratuvar-da-m%C4%B1-%C3%BCretildi/a-53180703> (Erişim: 16.06.2020)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Destek ve Teşekkür/Support and Acknowledgment: Bu çalışmada Prof. Dr. M. Öcal Oğuz yönetimindeki bir lisansüstü dersinin dönem sonu çalışmasının geliştirilmesi ile oluşturulmuştur. Katkılarından ötürü kendisine teşekkür edilir. / *This study was created by developing the end-of-term study of a graduate course conducted by Prof. Dr. M. Öcal Oğuz. He is thanked for his contribution.*

Yazarın Notu/Author(s) Note: Bu çalışma Kocaeli Üniversitesi bünyesinde düzenlenen I. Lisansüstü Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan sözlü sunumun düzenlenmiş şeklidir. / *This study is the edited form of the oral presentation presented at the I. Graduate Social Sciences Symposium held at Kocaeli University.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*